

nokatnim prizemnim zgradama nalazit će se muzička redakcija, vrpcoteka za čuvanje magnetofonskih snimaka. Unesena je u rječnik dviju Matica s oznakom *neol* (ogizam) bez ikakva sinonima.

Smjehoteka je upotrijebljena prigodno u humorističkoj emisiji »Za vašu smjehoteku« (Radio Zagreb 17. 10. 1976. u 20 sati). Mislim da je u tom kontekstu ta tvorenica dobro upotrijebljena. A zabilježio sam i riječ *vicoteka* (Studio, 4. 2. 1978, 81). Riječ je o pravoj spremnici viceva: jedan je knjigovođa skupio 400 000 viceva i karikatura, urudžbirao ih i smjestio u fascikle s temama i podtemama. Zaista prava vicoteka. Za običnu upotrebu dovoljan je izraz *zbirka* (*viceva*), kao što npr. često piše u Areni »Iz zbirke Damira Mejovške«.

Riječ *igroteka* dobila je proturječne ocjene. Kad je u Zagrebu 8. ožujka 1976. u pionirskoj knjižnici i čitaonici »Medveščak« otvorena prostorija za igranje i posudionica igračkaka, prva je nazvana *igraonicom*, a druga *igrotekom*. *Igraonica* je dobra riječ, a sporove je izazvala *igroteka*. Raspravljali su o njoj i lingvisti pa su je jedni odbacili, očito jer je mješovita tvorenica, a kako nas izvještava Studio od 20. 3. 1976, str. 19, predlagali su da se nazove *igračkara*. To je formalno dobro napravljena riječ, ali nije lako prihvatljiva jer *-ara* nije jednoznačan sufiks pa nije odmah jasno da je posrijedi posudivaonica igračkaka. Kad ne znamo bolje riječi, dobra je i *igroteka* jer se ne protivi tvorbenom sustavu. Osnove se u tvorbi često krata, posrijedi je *sprem-nica*, *-teka*, funkcionalno je potrebna riječ, stručni je naziv pa je ne bismo trebali odbacivati.

Zbog ograničenoga opsega ovdje nisu prikazani svi tipovi miješanih tvorenica, nego samo važniji, niti su u potpunosti prikazani svi navedeni tipovi, ali mislim da će i ovo biti dovoljno kao podloga za sigurnije normativne ocjene.²⁰

TUĐICE I JEZIČNA KULTURA

Rudolf Filipović

Rječnik je, u usporedbi s fonološkim ili gramatičkim sustavom jezika sazdanim od ograničenog broja usko organiziranih jedinica, slobodna cjelina neograničenog broja jedinica i stoga je mnogo neodređeniji i pokretniji, a to znači da može mnogo slobodnije primiti nove jedinice — riječi i značenja, ali jednako tako i izgubiti stare riječi i stara značenja.

²⁰ Osnovne misli ovoga članka iznesene su 17. ožujka 1977. na sastanku Sekcije za kulturu hrvatskoga književnog jezika HFD.

Kad god se javi potreba za novom riječi da bi se dalo ime novom predmetu i novom pojmu, u jeziku se javljaju tri mogućnosti:

a) nova se riječ stvara od već postojećih elemenata u jeziku ili od elemenata klasičnih jezika (latinskog i grčkog);

b) mijenja se značenje dosadašnje riječi;

c) posuđuje se riječ iz stranog jezika, obično onog koji se govori u zemlji iz koje je predmet ili pojam preuzet.

Povijest znanstvenih i tehnoloških pronalazaka vrlo dobro pokazuje kako spomenuti načini djeluju u stvaranju novih riječi.

Već smo utvrdili¹ da se u novije vrijeme vrlo često primjenjuje metoda pod c), tj. da se s novim predmetima i pojmovima preuzimaju i njihovi nazivi. Vidimo da jezici koji se uključe u međunarodnu civilizaciju vrlo brzo i često primaju strane nazive za nove predmete i pojmove što su ih preuzeli od neke druge jezične zajednice. Te se nove riječi prilagođuju zakonima jezika koji ih je preuzeo, a te su promjene i osnova za proučavanje stranih riječi uopće. Posuđivanje stranih riječi i njihovu adaptaciju proučava posebna grana lingvistike koju u novije vrijeme zovemo »jezici u kontaktu«. Te se promjene ispituju na svim razinama pa su rezultati jezičnih kontakata i jezičnog posuđivanja klasificirani prema tim razinama.

Čini mi se da o tim pitanjima ne treba pisati samo u okviru općelingvističkih istraživanja, već i u časopisu kome je cilj kultura hrvatskog književnog jezika jer jedno područje ili razina tih ispitivanja izravno ulazi u problematiku koju određuje naš časopis, a to je formiranje, bogaćenje i siromašenje rječnika hrvatskog književnog jezika. U čemu je zapravo problem?

Nije problem u tome što neki jezik, pa tako i hrvatski književni jezik, postupi po naprijed istaknutim načelima, pa da primi u svoj rječnik tuđe nazive za nove predmete i pojmove. To su jezici radili od vremena kad smo utvrdili da su prvi put došli u dodir, to rade i sada, a nema nikakvih razloga da u današnjem svijetu najužih i najbržih kontakata među zemljama, narodima pa i jezicima ne urade to i u budućnosti. Problem je u posve drugom! Kad pripadnici jedne jezične zajednice prijeđu mjeru u tom primanju i upotrebi tuđih naziva pa tada ugroze (pravilan) razvoj rječnika svoga jezika, tada treba na tu pojavu najprije upozoriti, zatim je žigosati i znanstveno obezvrijediti, a ponekad je možda treba čak i goniti. Svi su se ti slučajevi dogodili u raznim jezicima pa ćemo ih ukratko prikazati, što nikako ne znači da ih sve i mi podržavamo kao naš način u rješavanju ovoga problema.

Često se, a već i dosta, pisalo kod nas i u stranom svijetu o purizmu (koji izričito izbacuje iz rječnika sve tuđe riječi) i o potpunoj slobodi (koja je često

¹ R. Filipović: *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb, 1971.

reakcija na strogi purizam) u upotrebi tuđih riječi ne samo onda kad su potrebne već i onda kad nisu. Hrvatski jezik u tijeku svoje povijesti slijedio je umjereni purizam, koji se izražavao na razne načine, a katkad čak i vrlo duhovito i slikovito. Spomenut ćemo samo neke pisce i njihova gledišta o upotrebi tuđih riječi.

P. R. Vitezović u svom djelu *Odiljenje sigetsko* već je u 17. stoljeću vrlo slikovito iznio svoj stav prema upotrebi tuđih riječi:

*Človik najdičnije svoju halju nosi
A što doma nije to se vani prosi.²*

Josip Đurkovečki u *Jezičnici*³ ističe da se tuđe riječi moraju zamijeniti domaćim i slavenskim⁴. U nekim se slučajevima tuđe riječi mogu zadržati u hrvatskom onako kako su grčke zadržane u latinskom,⁵ ali čim se nađe domaća riječ, tuđu treba odbaciti. One tuđe riječi koje su pohrvaćene neka se zadrže, ali njih ne smije biti prevelik broj.⁶

Ivan Broz je zastupao gledište da broj tuđih riječi u hrvatskom bude što je moguće ograničeniji⁷, a Tomo Maretić je formulirao pravilo o upotrebi stranih riječi u skladu s prethodnicima da ne treba upotrebljavati nepotrebnih tuđih riječi, tj. onih za koje imamo dobrih svojih zamjena.⁸

I mnogi drugi lingvisti i nelingvisti slijede isto načelo kad se radi o upotrebi ili uvođenju tuđih riječi u hrvatski književni jezik.⁹ A ipak se s vremenom nakupilo u njemu veliko mnoštvo tuđih riječi koje su se u dugoj upotrebi prilagodile hrvatskom jezičnom sustavu i tako se integrirale da ih prepoznaju kao tuđe samo stručnjaci. To dokazuje da se ne može, pa valjda i ne treba, sprečavati preuzimanje tuđih riječi kojima se izražavaju mnogi pojmovi uneseni u kulturnom i materijalnom razvoju čovječanstva. To pokazuju gotovo svi jezici na svijetu bez obzira na kojem su stupnju razvoja, pa se ne treba protiv toga boriti ni u hrvatskom književnom jeziku. A ipak je ovaj prilog napisan s namjerom da raspravi pitanje unošenja tuđih riječi u književne jezike i da upozori na neke pojave kojih se treba čuvati.

² P. R. Vitezović: *Odiljenje sigetsko*. Linz, 1684. K' *Cstavcu*.

³ *Jezičnica hrvatsko-slavinska* za hasen Slavincev i potreboču ostaleh stranskog jezika narodov po Jožefu Đurkovečki, plebanušu samaričkom, na svetlo dana. Pritiskano vu *Pešti*, 1826 . . ., 44 str. Vidi: *Grada*, XII, Zagreb, 1933, str. 200—206.

⁴ »Nikaj mu drugo nije potrebno, kak reči slavinske k domu pokupiti, stranske othititi.« *N. dj.* str. 204.

⁵ »Istina je, da nekoje reči stranske vu hrvatsko-slavinskom jeziku, kak vu latinskomu grčke, trpeti se moraju.« *N. dj.* str. 205.

⁶ » . . . ako bi se domaće najti mogle. za kaj bi se stranske trpele, zato koje reči od negda pohrvatjene jesu, samo jih naj ne bude velik broj.« *N. dj.*, str. 205.

⁷ Ivan Broz: *Crtime iz hrvatske književnosti*, I, Zagreb, 1886. »Hrvatski jezik«, str. 104—167.

⁸ Tomo Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, II. izdanje, Zagreb, 1931, str. 605.

⁹ Vidi npr. mišljenje Ognjena Price navedeno u Klaićevu Velikom rječniku stranih riječi, Zagreb, 1966, str. XII; Lj. Jonke: »O upotrebi tuđih riječi«, *Jezik* II, str. 1—4.

Nisu to obično književnici koji, stvarajući lijepu književnost jednog naroda, unose u svoja djela uglavnom samo svrhovite tuđe riječi. Skupljanje podataka za istraživanje pojava u području jezika u kontaktu pokazalo je da tuđe riječi unose u jezik uglavnom najčešće stručnjaci i intelektualci koji svoju struku unose i dalje razvijaju u svojoj zemlji pa s tom strukom unose tuđe riječi, uglavnom stručne termine često potpuno neprilagođene sustava jezika koji ih prima. Uz njih se javljaju popularizatori znanosti i pisci svakodnevnih članaka i sastavaka po dnevnicama, tjednicima, časopisima i revijama za široke slojeve čitatelja. Obradujući na popularan način sve moguće teme koje se odnose na strane zemlje i njihov život i običaje, na znanstvene, poluznanstvene i široko primjenljive pronalaskeske svi ti pisci upotrebljavaju velik broj tuđih riječi, stručnih termina i popularnih izraza iz drugih jezika.

Razlozi su različiti, a najčešće se javljaju dva: a) stručnjaci misle da pišu i govore drugom stručnjaku pa smatraju nepotrebnim ulaganje truda da se nađe domaća riječ ili da se načini nova prema uobičajenim pravilima tvorbe novih riječi koje su jeziku potrebne; b) novinari i drugi intelektualci pisci često upotrebljavaju tuđe riječi, prilagođene ili neprilagođene, jer rade pod pritiskom kratkoće vremena, uvijek u žurbi, te nemaju vremena tražiti odgovarajuću domaću riječ ili stvarati novu za pojam ili predmet koji je preuzet iz tuđe kulture ili civilizacije. Sve ostale razloge upotrebe tuđih riječi smatramo toliko neopravdanim da o njima ne želimo ovdje raspravljati jer ih jednostavno treba ukloniti. Ipak treba spomenuti jedan, doduše i opet neopravdan, razlog upotrebe tuđih riječi koji se u rijetkim slučajevima može tolerirati, ali ga je teško odobriti. To je stilistička upotreba tuđe riječi.

Već sam u svojoj knjizi *The Phonemic Analysis*...¹⁰ istakao slučajeve kad dobri pisci, nastojeći izbjeći ponavljanja jedne hrvatske riječi iz stilističkih razloga, upotrebljavaju njihove odgovarajuće tuđe riječi. To je npr. slučaj kad se riječ *teatar* upotrebljava uz *kazalište* ili *pozorište*. Ovamo se ne mogu, po mome mišljenju, ubrojiti primjeri kad pisac nekog članka predsjednika gradske skupštine naziva *lordmerom*,¹¹ jer stilistička se igra mogla postići i domaćom riječi *gradonačelnik*, ako je piscu bilo stalo do nje. Ne možemo vjerovati da je ozbiljan pisac takvog priloga želio pakazati svoje znanje stranih jezika i stranih civilizacija.

Ima malih naroda koji ljubomorno čuvaju svoj jezik od tuđih riječi pa ne prihvaćaju čak ni one koje su im doista potrebne pa i prihvatljive. Borba za čistoću materinskog jezika često se prepušta pojedincima koji imaju ljubav i osjećaj za svoj jezik pa odbijaju preuzete tuđe riječi, i to osobito one koje nisu potrebne jer postoji dobra domaća riječ ili one koje su u jezik unijeli pisci i govornici toliko nemarni i komotni da im je bilo teško pronaći odgovarajuću

¹⁰ Zagreb, 1960, str. 11, bilješka 12.

¹¹ *Vjesnik*, 21. 2. 78, str. 13.

domaću riječ. Ali i veliki narodi s bogatim jezičnim iskustvom i tradicijom mogu doći u položaj kad treba spašavati svoj jezik i braniti ga od opasnosti i prijatnje tuđih riječi.

Engleske posuđenice bile su uvijek u francuskom mnogobrojne, jer su engleski jezik *otkrili* upravo Francuzi i prve engleske posuđenice na evropskom kontinentu javljaju se u francuskom jeziku, odakle su dalje prelazile u ostale evropske jezike. (Engleski je jezik doduše mnogo ranije i u mnogo većem broju preuzeo mnoge francuske posuđenice tako da je postotak francuskih riječi u engleskom narastao na preko 50% pa je zbuñivao čak i neke lingviste koji su tu činjenicu krivo interpretirali.) S vemenom je taj broj narastao toliko (osobito poslije drugog svjetskog rata) da su se javljali pojedinci u obranu francuskog jezika. Tako je francuski pisac George Duhamel predložio osnivanje Društva za obranu francuskog jezika, a pisac se knjige *Parlez vous français?* narugao Francuzima kako govore svoj jezik pun engleskih riječi i fraza. I konačno je došao zakon kojim su ministarstvo prosvjete i ministarstvo za industrijski i znanstveni razvoj dali popise francuskih naziva i izraza koji treba da zamijene engleske što su dotada bili u upotrebi.¹²

Prodor engleskih riječi i izraza primjećuje se u mnogim evropskim jezicima, pa uz već stariji izraz *franglais* javljaju se i novi izrazi izvedeni od ~ + *English*, kao npr. *Hunglish* (Hungarian + English), *Spanglish* (Spanish + English) itd. Mi na sreću nismo došli s upotrebom engleskih riječi tako daleko da bismo trebali pisati o *Croanglish* (Croatian + English).¹³ Ipak učestalo unošenje nepotrebnih tuđih riječi i izraza, ili njihovo doslovno prevođenje ponukalo nas je da upozorimo na tu pojavu, a s pojedinim primjerima bavimo se, analiziramo ih i dajemo ocjenu o tome jesu li potrebni ili nepotrebni u jeziku u rubrici *Zapaženo*.

NEUJEDNAČENOST U KOMPATIVNIM OBLICIMA NEKIH PRIDJEVA

NEUJEDNAČENOST U KOMPATIVNIM OBLICIMA NEKIH PRIDJEVA

Zlatko Vince

Listajući po nekim našim školskim gramatikama i jezičnim priručnicima zapazio sam raznolika i nepotpuna rješenja u tvorbi komparativnih oblika pridjeva. Mislim da to može zbuniti i učenike koji se njima služe, a i druge čitatelje. Ne može se prihvatiti kao valjan razlog da takvih razlika nema mnogo pa da

¹² U službenom francuskom listu: *Journal officiel de la République française*.

¹³ Utješna je pojava da su taj problem u pismu i govoru naših ljudi uočili i mnogi drugi stručnjaci pa da se o tome počelo pisati u novinama. (Vidi npr.: članak M. Trišlera pre-tiskan u prošlom broju Jezika, zatim »Vratolomije jezika i misli«, *Vjesnik — Sedam dana*, 22. 4. 78, str. 5—7.)